

1 Psychodiagnostiek voor kinderen van 0 tot 6 jaar: een introductie

*Petra Hurks, Matty van der Meulen,
Selma Ruiter en Jos Hendriksen*

Beeld: Studio 8. Pearson Education Ltd

1.1 Inleiding

De titel van dit boek luidt *Psychodiagnostiek: van nul tot zes jaar. Ontwikkeling, testgebruik en casuïstiek*. De term diagnostiek stamt af van het Oudgriekse woord *diagnosis*, wat betekent doorzien, onderscheiden of beslissen. Stel, de ouders van Rochelle, een meisje van 36 maanden, maken zich zorgen over het gedrag van hun dochter. Ze begon laat met kruipen en lopen, beweegt ongecoördineerd en valt vaak. Daarnaast hebben de ouders het idee dat Rochelle veel meer begrijpt dan dat ze kan laten zien. Rochelle hangt erg aan haar ouders en heeft angst voor vreemden. Haar gedrag is temperamentvol en koppig en daardoor moeilijk te sturen. Rochelle en haar ouders hebben contact gezocht met het Centrum voor Jeugd en Gezin (een laagdrempelige voorziening in Nederland waar iedereen terecht kan met vragen over opvoeden en opgroeien¹) en zijn doorverwezen naar een psycholoog. Na het gesprek met de ouders, vraagt de psycholoog zich het volgende af: Maken Rochelles ouders zich terecht zorgen over hun dochter? Past de ontwikkeling van Rochelle binnen het spectrum van normale ontwikkeling of is er sprake van een afwijkende of vertraagde ontwikkeling bij Rochelle? Wat is nodig om te komen tot een diagnose (bijvoorbeeld intelligentieonderzoek, medisch onderzoek)? En, indien je als psycholoog besluit dat de ontwikkeling afwijkend of vertraagd is, wat is de verklaring, of etiologie, van deze ontwikkelingsvertraging of afwijkende ontwikkeling? Wat is nodig om te komen tot een op de diagnose afgestemd advies en behandelplan (bijvoorbeeld logopedie of specifieke ontwikkelingsstimulering)? En hoe ziet het verdere behandeltraject eruit?

De psychodiagnostiek biedt de psycholoog een methode om een beoordeling te geven van de ontwikkeling van het kind en om daarmee de door de ouders en/of verzorgers gestelde vragen te beantwoorden. Zo helpt psychodiagnostiek de psycholoog, al dan niet samen met andere hulpverleners in een team, om de vraag te beantwoorden of Rochelle's ouders zich terecht zorgen maken. De psychodiagnostiek biedt de psycholoog daarbij een methode om systematisch informatie te verzamelen over de ontwikkeling van een kind, bijvoorbeeld over de motoriek, de taal of het denken van Rochelle. Het gaat hierbij nooit alleen over het kind. Het gaat over het kind binnen de omgeving waarin hij zich ontwikkelt, dus met inbegrip van de directe omgeving - zoals de (groot) ouders, de school/peuterspeelzaal/het kinderdagverblijf, de familie en leeftijdsgenootjes. Psychodiagnostiek is dan ook altijd een holistisch proces. Goede psychodiagnostiek draagt tenslotte altijd bij aan het opstellen van een advies of een behandelplan voor het kind. Bijvoorbeeld als Rochelle inderdaad een achterstand heeft in haar motoriek of haar denken, wat kan de psycholoog, of een van de andere hulpverleners in het team, Rochelle en haar ouders dan bieden?

Tijdens het psychodiagnostisch proces kan de psycholoog instrumenten, zoals tests, observatie-instrumenten of gedragsbeoordelingen, afnemen om de ontwikkeling van Rochelle efficiënt en gefundeerd te analyseren. Echter, goede psychodiagnostiek beperkt zich niet alleen tot testonderzoek. Het systematisch navragen van het functioneren van het kind in het hier en nu en het ontwikkelingsverloop van het kind, het observeren en de gedragsbeoordeling vormen eveneens wezenlijke onderdelen van het

- 1 In Vlaanderen is het Centrum voor Jeugd en Gezin vergelijkbaar met bijvoorbeeld het Huis van het Kind - een organisatie voor preventieve gezinsondersteuning.
- 2 Waar geen geslacht evident is, verwijzen wij voor de leesbaarheid van de tekst steeds naar een persoon met 'hij' of 'zijn'. Uiteraard kan dit overal gelezen worden als 'hij of zij' of 'zijn of haar'.

psychodiagnostische proces. Daarnaast is het relevant dat de psychodiagnosticus de verzamelde gegevens over Rochelle koppelt aan de theoretische kennis die hij heeft over het jonge kind. Past bijvoorbeeld het gedrag van Rochelle bij een bepaalde diagnose, zoals een taalstoornis of verstandelijke beperking?

Dit boek richt zich op het jonge kind, van 0 tot 6 jaar. Het werken met kinderen van deze leeftijd vraagt speciale vaardigheden van de psychodiagnosticus, zoals het kunnen omgaan met jonge kinderen met hun specifieke kenmerken, zoals angst voor vreemden, koppigheid, een korte taakspanne en onvoldoende taakgerichtheid, onvoldoende motorische vaardigheden alsook problemen in de spraak- en of taalontwikkeling. Kinderen in deze leeftijd zijn in hun denken nog egocentrisch en ook dat vraagt speciale vaardigheden en kennis van de psychodiagnosticus. Deze heeft ook vaardigheden nodig om goed om te kunnen gaan met ouders die zich zorgen maken over hun jonge kind. Daarnaast zijn goede en actuele kennis van en inzicht in de theorieën en modellen over de ontwikkeling van het jonge kind vereist.

Het eerste deel van dit hoofdstuk gaat in op het thema ontwikkeling van jonge kinderen. In paragraaf 1.2 vind je een definitie van het begrip ontwikkeling. Het is essentieel dat je kennis hebt over hoe bijvoorbeeld motoriek, taal of het denken zich normaliter bij kinderen ontwikkelen. Zo zal de psychodiagnosticus die Rochelle onderzoekt, willen weten wat andere kinderen van Rochelles leeftijd kunnen op het gebied van de motoriek, de taal of het denken, alvorens hij een uitspraak doet over Rochelle. De normale ontwikkeling bij het jonge kind wordt uitgewerkt in paragraaf 1.3. De grote rol, die de omgeving, zoals ouders of vriendjes, hierbij speelt, krijgt aandacht in paragraaf 1.4. Paragraaf 1.5 gaat in op de afwijkende en vertraagde ontwikkeling: wanneer spreek je van een afwijkende ontwikkeling en wanneer van een vertraagde ontwikkeling?

In het tweede deel van dit hoofdstuk wordt de diagnose-behandelcyclus besproken. In paragraaf 1.6 staat het diagnostische proces centraal, met een beschrijving van de fasen die je daarin kunt onderscheiden. Paragraaf 1.7 behandelt observaties als methode om informatie te verzamelen en paragraaf 1.8 bespreekt het gebruik van instrumenten, of tests, die vaak worden gebruikt binnen het diagnostische proces. Paragraaf 1.9 gaat in op de kwaliteitseisen waaraan deze instrumenten moeten voldoen. Aan het einde van het hoofdstuk volgt een samenvatting van de informatie besproken in dit hoofdstuk (paragraaf 1.10).

1.2 Definitie van ontwikkeling

Bij ontwikkeling gaat het over hoe het kind groeit en verandert in de tijd. Het kan een continu proces zijn, zoals een boom die groter en groter wordt. Het kind wordt bijvoorbeeld geleidelijk beter qua cognitieve functies, ook wel denkfuncties genoemd. Bij de term cognitieve functies kunnen de zeven volgende functies onderscheiden worden: waarneming, geheugen, executieve functies, spraak/taal, motoriek, aandacht en intelligentie (Baron, 2004). Voorbeelden van een continue cognitieve en motorische ontwikkeling zijn dan: een kind begrijpt steeds meer woorden of het kind kan steeds verder springen (uitgedrukt in centimeters).

Kenmerkend voor de ontwikkeling van vooral jonge kinderen is dat de verbetering, of groei, niet gelijkmatig of in een stijgende lijn verloopt. In bepaalde periodes zal de groei sneller gaan en in andere periodes weer wat trager. Dit heeft onder andere te maken met kritische periodes (Rigter, 2008) waarin een groeispuurt plaatsvindt, bijvoorbeeld op het gebied van de taal. Van belang in dit kader is het om je als psychodiagnosticus

te realiseren dat een kritische periode niet alleen een periode van groeispurt is, maar dat dit ook betekent dat er in zo'n periode sprake is van verhoogde kwetsbaarheid. Ontwikkeling is dus niet alleen maar continu. Om dit te illustreren, vergelijken Siegler, Deloache en Eisenberg (2010) de ontwikkeling van een kind met de ontwikkeling van een rups, die gaandeweg verandert in een vlinder. De rups wordt niet alleen maar groter en groter – dit noem je een continue ontwikkeling. De rups verandert op een bepaald moment in een vlinder. De vlinder ziet er anders uit dan de rups en het is ook onmogelijk voor de vlinder om terug te veranderen in een rups. Deze verandering heet een discontinue ontwikkeling.

Bij kinderen zie je ook voorbeelden van een discontinue ontwikkeling. Zo beschrijven Inhelder en Piaget (1958, in Gelman, 1969) hoe kinderen reageren als de onderzoekers water overgieten van een smalle vaas in een brede vaas. Een kind jonger dan 5 jaar zal zeggen dat in de brede vaas minder water zit dan in de smalle vaas, omdat het waterpeil in de brede vaas lager ligt. Kinderen jonger dan 5 jaar zijn ook niet te overtuigen dat de hoeveelheid hetzelfde is gebleven, zelfs als ze het overgieten van dezelfde hoeveelheid vloeistof voor hun ogen zien gebeuren. Inhelder en Piaget stellen dat het jonge kind nog niet in staat is om te conserveren. Dat wil zeggen dat het kind nog niet in staat is om te begrijpen dat het volume behouden blijft terwijl de vorm verandert. Cognitief gezien, is een kind jonger dan ongeveer 5 jaar nog niet in staat om de hoogte en de breedte van het glas tegelijkertijd in zijn overweging te betrekken. Dit kind laat zich in zijn denken nog vooral leiden door één visueel kenmerk (bijvoorbeeld de hoogte) en kan zich hiervan niet losmaken. Vanaf circa 5 tot 7 jaar zal een kind gaan beseffen dat de hoeveelheid water na het omgieten hetzelfde blijft, ondanks dat de vazen verschillen qua breedte en de hoogte van het waterpeil verschilt. Het kind leert daarmee ook dat zijn handelen reversibel is, dat wil zeggen, dat hij de oorspronkelijke situatie kan herstellen door het water terug te gieten in de andere vaas. Het denken van het kind is daarmee fundamenteel veranderd, zoals de rups in een vlinder verandert. Een ander voorbeeld van discontinue denken is het volgende. Het zeer jonge kind zal in eerste instantie vooral handelen naar wat het hem oplevert, zoals ik huil want ik heb honger. Hij heeft hierbij geen oog voor wat zijn handelen voor gevolgen heeft voor een ander. Vragen die bij dit jonge kind spelen zijn: Wat krijg ik als ik dit doe? Krijg ik een beloning of juist straf als ik dit doe? Als het kind ouder wordt, leert hij dat zijn wensen en zijn handelen gevolgen kunnen hebben voor anderen en dat andere mensen andere wensen hebben en dat je hier rekening mee kunt en soms ook rekening mee moet houden. Het kind is in zijn denken niet meer egocentrisch. Dan pas kan het kind reflecteren op vragen als: wat zijn de gevolgen voor iemand anders als ik dit doe? Wat wil de maatschappij dat ik doe? Of, wat kan ik voor iemand anders doen, zonder dat ik daar iets voor terug wil hebben? (Gibbs, 2010)

Dergelijke transities, of overgangen, in het denken gaan bij een kind meestal niet zo abrupt als de rups die in een vlinder verandert. Het denken gaat bij het kind vaak door fasen van verandering heen, waarbij de waarneming van het kind eerst in sommige situaties verandert (zoals het perspectief van anderen aannemen) en dit steeds vaker tot altijd voorkomt.

1.2.1 Intra-individuele veranderingen versus inter-individuele verschillen

In de eerste jaren van zijn leven verandert een kind op momenten erg snel. De veranderingen die worden waargenomen binnen één persoon heten intra-individuele veranderingen of intra-individuele variabiliteit (Kupers, Van Dijk & Van Geert, 2014). Als je een

kind slechts eenmalig onderzoekt, geeft dit dus een goede indicatie van het ontwikkelingsniveau van het jonge kind op het moment van meten. Bijvoorbeeld hoeveel woorden begrijpt het kind op dit moment? Of, kan het kind op dit moment gecoördineerd rennen? Of, kan het kind op dit moment met een pincetgreep een klein voorwerp oppakken?

Het is van belang je te realiseren dat een eenmalig onderzoek niet altijd voorspellend is voor hoe het kind het doet op een later moment in de ontwikkeling. Daarom wordt geadviseerd om altijd het ontwikkelingsverloop in kaart te brengen, door het kind meerdere keren te onderzoeken, bijvoorbeeld met een interval van een half jaar. Zo kan je vaststellen of de coördinatie van de motoriek verbetert of dat de woordenschat zich uitbreidt volgens de verwachting. Wanneer en hoe vaak je het kind moet onderzoeken om het ontwikkelingsverloop betrouwbaar in kaart te brengen, hangt sterk af van wat je wilt onderzoeken (bijvoorbeeld de motoriek, de taal, het werkgeheugen of de aandacht) en hoe snel de ontwikkeling hiervan normaliter verloopt. De ontwikkeling van taal en motoriek kunnen bijvoorbeeld erg snel gaan in de eerste levensjaren van een kind.

De wijze waarop en hoe snel de ontwikkeling van bijvoorbeeld taal of motoriek verloopt, is niet alleen variabel binnen één kind. Er zijn ook grote verschillen tussen kinderen waar te nemen. Dit zijn zogenoemde inter-individuele verschillen. Hoe ontwikkelt een kind zich bijvoorbeeld motorisch of qua taal ten opzichte van zijn leeftijdsgenootjes?

1.3 Ontwikkelingsdomeinen, -taken en -mijlpalen

Kinderen ontwikkelen zich op allerlei domeinen. Ze ontwikkelen zich bijvoorbeeld lichamelijk, motorisch, of qua taakgerichtheid. Zie Tabel 1.1 voor een overzicht van ontwikkelingsdomeinen bij het jonge kind.

De maatschappij, inclusief de ouders, heeft verwachtingen over wat een kind kan. Hoeveel er wordt verwacht, hangt sterk af van de leeftijd van het kind. Naarmate het kind ouder wordt, zijn de verwachtingen hoger, zoals de verwachting voor een toenevende zelfstandigheid.

De term ontwikkelingsstaak is relevant in deze context. Spanjaard en Slot (2015) omschrijven dit als 'thema's die karakteristiek zijn voor een bepaalde levensfase en die bepaalde vaardigheden vragen' (p.1). Per domein van ontwikkeling beschrijven zij diverse thema's. Ter illustratie: binnen het domein motorische ontwikkeling zijn belangrijke thema's het zelf vast kunnen pakken van een beker of het zonder steun kunnen lopen. Als het kind doelgericht handelingen kan uitvoeren, krijgt hij meer autonomie, of zelfbeschikking. Hij kan bijvoorbeeld zelf zijn drinkbeker van de tafel pakken als hij dorst heeft, zonder dat iemand anders de beker naar zijn mond hoeft te brengen. Ook kan hij ergens naartoe lopen zonder dat iemand hem hoeft te ondersteunen. In Tabel 1.1 staan per domein van ontwikkeling voorbeelden van thema's die relevant zijn bij kinderen tot 6 jaar.

Het is vervolgens belangrijk om vast te (kunnen) stellen hoever het kind van leeftijd X of Y zich ontwikkeld heeft binnen een bepaald domein. De term ontwikkelingsmijlpaal wordt in dit verband gebruikt. Er is bijvoorbeeld sprake van een mijlpaal binnen het ontwikkelingsdomein motorische ontwikkeling, zodra het kind leert zich op eigen kracht om te rollen, als hij kan zitten of kan kruipen. Bij iedere leeftijdsperiode horen, per domein, unieke ontwikkelingsstaken, met bijbehorende mijlpalen. Bij kinderen van

TABEL 1.1

Globaal overzicht ontwikkelingstaken, of thema's, voor kinderen tot 6 jaar, per domein

Domein ¹	Voorbeelden thema's
Lichamelijke ontwikkeling	Groeien in lengte en gewicht; zelfstandig kunnen eten; zien; horen; aanpassen van het slaap-waak-ritme aan de omgeving.
Motorische ontwikkeling	Dingen, zoals een fles, oppakken, vastpakken en -houden; om kunnen rollen; kunnen kruipen; los staan; met en zonder steun kunnen lopen; fijne motoriek, zoals tekenen en schrijven.
Hechting	Leren dat anderen je kunnen troosten of kunnen helpen; dat je hen om hulp kunt vragen; dat je bij bepaalde mensen veilig bent.
Communicatie	Reageren als iemand tegen je spreekt; brabbelen; communicatieve gebaren maken; woorden of zinnen begrijpen; alsof-spel begrijpen; zinnen van meerdere woorden zeggen; vragen stellen.
Omgaan met anderen, zoals leeftijdsgenootjes	Naast elkaar en samen leren spelen; geven en nemen; leren voor jezelf op te komen (zoals nee zeggen); conflicten leren op te lossen; dingen leren delen; leren wat het verschil is tussen goed en kwaad, en wat iemands intenties zijn; leren omgaan met wat wel en niet mag van bijvoorbeeld je ouders.
Zelfverzorging/zelfstandigheid	Zindelijkheid; je leren te wassen en aan te kleden; leren wat je eigen wensen zijn tegenover wat anderen willen; leren dat je de omgeving kan beïnvloeden.
Taakgerichtheid	Leren je aandacht te richten op dingen en andere dingen te negeren; leren luisteren; leren stil te zitten; luisteren naar instructies en deze kunnen opvolgen; plannen leren maken.
Sekseverschillen	Leren dat er verschillen zijn tussen jongens-meisjes en mannen-vrouwen.

¹Indeling is gebaseerd op het Van Wiechen-onderzoek (Laurent de Angulo et al., 2008) en Spanjaard en Slot (2015).

o tot 2 jaar staan bijvoorbeeld op de voorgrond: leren dat je bij bepaalde mensen veilig bent (hechting), dingen kunnen oppakken en vasthouden of ergens naartoe kruipen. Daarentegen zijn bij kinderen van circa 2 tot 4 jaar relevant: het zindelijk worden, het veilig afstand kunnen nemen van hechtingspersonen, het vermogen zich uit te kunnen drukken met taal, het opbouwen van een eigen wil (autonomie opbouwen) en sekserol-identificatie. Bij kinderen vanaf circa 5 jaar zijn juist belangrijk: prestaties op school, acceptatie door leeftijdsgenoten en de ontwikkeling van cognitieve functies, zoals zich langer kunnen concentreren, de aandacht kunnen verdelen en volgens een bepaalde logica kunnen redeneren (Van Yperen, 2009).

Van belang voor de psychodiagnosticus is om te weten op welke leeftijd kinderen normaliter een bepaalde ontwikkelingsmijlpaal behalen. In Tabel 1.2 staan voorbeelden van ontwikkelingsmijlpalen behorende bij thema's die vallen onder het domein Zelfverzorging/zelfstandigheid. In andere hoofdstukken van dit boek vind

je meer voorbeelden van relevante ontwikkelingsmijlpalen. Gezien het doel van het boek, richten deze voorbeelden zich op ontwikkelingsdomeinen en thema's die relevant zijn voor het kind tot 6 jaar. Het is belangrijk om hierbij te bedenken dat de ontwikkelingsmijlpalen gegeven in bijvoorbeeld Tabel 1.2 verwijzen naar de leeftijd waarop de *meeste* kinderen de betreffende ontwikkelingstaak volbrengen en dat bij de interpretatie rekening moet worden gehouden met een normale variatie.

Over het algemeen verschillen kinderen sterk van elkaar qua leeftijd waarop zij een ontwikkelingstaak volbrengen. Dat geldt in het bijzonder voor kinderen in de eerste twee levensjaren, waarin de ontwikkeling snel verloopt. Sommige kinderen kunnen kruipen met 6 maanden terwijl andere kinderen pas met 10 maanden beginnen te kruipen. Deze inter-individuele verschillen hoeven geen reden voor bezorgdheid te zijn als een kind niet aan de richtlijn, zoals in Tabel 1.2 gegeven, voldoet. Misschien zijn er ook goede redenen waarom de ontwikkeling, kortdurend, stagneert. Een voorbeeld: als een kind door een middenoorontsteking slecht hoort, kan de taalontwikkeling – tijdelijk – stagneren. Het kind leert immers over taal door anderen te horen spreken en door met anderen te spreken. Pas als de taalontwikkeling een aantal maanden later nog altijd stagneert, is het belangrijk om deze stagnerende taalontwikkeling verder te onderzoeken.

TABEL 1.2

Voorbeelden van ontwikkelingsmijlpalen voor ontwikkelingstaken, of thema's, ten aanzien van zelfverzorging/zelfstandigheid voor kinderen tot 6 jaar*

Ontwikkelingstaak of thema	Ontwikkelingsmijlpaal
Reageert op de aanblik van de melkfles of borst; brengt zichzelf tot rust met een duim of een speen	6 maanden
Eet zelf een cracker of stukje brood met vuist; kauwt op voedsel	6-9 maanden
Kan zelf een lepel oppakken aan de steel en vasthouden	10 maanden
Kan zelf een kopje naar de mond brengen en drinken; kan zelfstandig met een lepel eten; probeert een schoen aan te doen	12-18 maanden
Eet met een vork; knoeit steeds minder tijdens het eten; kan zonder hulp een blouse uitdoen, waarvan de rits of de knoopjes open zijn	18-24 maanden
Opent een deur door de klink omlaag te doen; wast en droogt de handen; kan zichzelf aankleden met hulp	2-3 jaar
Is zindelijk; wast gezicht zonder hulp; trekt kleren aan en uit zonder hulp (met uitzondering van het strikken van schoenveters)	3-4 jaar
Kijkt beide kanten op voordat hij de straat oversteekt; gaat naar de wc zonder hulp; kan knopen van kleding open en dicht doen	4-5 jaar
Kan zichzelf wassen en afdrogen	5 jaar
Kan veters strikken	6 jaar

*Dit overzicht is gebaseerd op een publicatie van Ireton (1992).

1.4 Het belang van de omgeving voor de ontwikkeling van het kind

De ontwikkeling van een kind wordt deels bepaald door de biologische aanleg, en meer specifiek door de genen, die het kind via de vader en de moeder doorgekregen heeft. Maar de biologische aanleg is niet de enige bepalende factor. Als dat wel zo zou zijn dan zouden bijvoorbeeld de interacties van het kind met de ouders en/of verzorgers of het aanbieden van oefenmaterialen aan het kind geen of slechts een beperkte invloed hebben op hoe het kind zich ontwikkelt.

Ontwikkeling is dan ook het resultaat van een voortdurende interactie, of samenspel, tussen het kind met zijn biologische aanleg (*nurture*) én wat de omgeving het kind biedt (*nature*). Het kind kan zich pas ontwikkelen, als er een balans optreedt tussen:

1. de biologische aanleg van het kind;
2. wat het kind al kan of eerder geleerd heeft;
3. wat er van het kind gevraagd wordt;
4. wat het kind voor hulp van de omgeving krijgt (Sameroff, 2010; Van Geert, 2008).

Stel, de ouders van Bram maken zich zorgen over Brams taalontwikkeling, omdat hij minder woorden lijkt te kennen dan het buurmeisje dat even oud is. Het kan zijn dat de ouders op dit gebied te veel vragen of verwachten van Bram. Een andere belangrijke vraag is: heeft Bram genoeg stimulering gehad bij het zich eigen maken van de Nederlandse taal? Stel, Bram is geboren in Engeland en de mensen die hij het vaakst ziet, zoals zijn ouders en zijn broertje, spreken vooral Engels met hem. Is Bram dan wel voldoende blootgesteld aan de Nederlandse taal om deze taal even goed te kunnen leren als zijn buurmeisje dat opgroeit in een gezin waarin vooral Nederlands wordt gesproken?

Bij de interpretatie van informatie over de taalontwikkeling van Bram houd je daarom altijd rekening met de invloed van de omgeving en wat deze omgeving het kind biedt of kan bieden (Lezak, Howieson & Loring, 2012). Als Bram de Nederlandse taal moet leren, is het bijvoorbeeld belangrijk dat hij de kans krijgt om vaak Nederlands te horen en Nederlands te oefenen. Als hij vooral zijn familie ziet en zij blijven Engels met hem praten, zal het moeilijk worden voor Bram om het Nederlands te oefenen. Dit valt in Tabel 1.3 onder het kopje 'Leren en ontdekken'. In deze tabel vind je een aantal voorbeelden van factoren die bepalend zijn voor de ontwikkeling van een kind, zoals geborgenheid en veiligheid, voeding en gezondheid.

Bij het jonge kind is het gezin in dezen erg belangrijk. In hoofdstuk 10 vind je meer informatie over het gezinsfunctioneren en de invloed hiervan op de ontwikkeling van het kind. Maar niet alleen het gezin is belangrijk, ook anderen in de omgeving van het kind, zoals familieleden, vriendjes op het kinderdagverblijf of op school, oppas en buurtbewoners, zijn belangrijk. Denk bijvoorbeeld aan het kind dat regelmatig bij de burens over de vloer komt en daar in aanraking komt met andere gebruikers, zoals religie.

TABEL 1.3

Voorbeelden van factoren die bepalend zijn voor de ontwikkeling van een kind¹

Factoren	Korte toelichting
Leren en ontdekken	Welke activiteiten en materialen (zoals speelgoed, boekjes etc.) krijgt het kind aangeboden om te ontdekken en om te leren? De ouders en anderen bepalen grotendeels met welke activiteiten en materialen het jonge kind in aanraking komt. Het is belangrijk dat deze aansluiten bij wat het kind kan. Het kind moet uitgedaagd worden. Maar als de activiteiten en materialen voor het kind te moeilijk en niet uitvoerbaar zijn, kan het tot demotivatie bij het kind leiden.
Bieden van ondersteuning bij de ontwikkeling; informatie geven als het kind hierom vraagt	Kunnen ouders of anderen vragen van het kind beantwoorden? Dit helpt het kind om zaken beter te begrijpen, zich te kunnen ontwikkelen en om een eigen manier van handelen en denken te ontdekken.
Geborgenheid en veiligheid	Wordt het kind getroost of aangemoedigd? Laten de ouders of anderen zien dat zij zich betrokken voelen bij wat het kind voelt, ervaart of doet? Komen de ouders of anderen in actie als er zich problemen dreigen voor te doen en/of schakelt het kind de hulp van anderen in? Het kind kan zich het beste ontwikkelen als hij opgroeit in een emotioneel veilige omgeving. Het is belangrijk dat het gevoel van veiligheid er altijd is. Is een ouder (te) angstig richting het kind? Het is ook belangrijk dat het kind binnen die veilige omgeving kans krijgt om dingen uit te proberen.
Aanmoedigen van eigen verantwoordelijkheid en zelfstandigheid	Bieden de ouders of anderen het kind structuur en stellen zij grenzen aan het gedrag van het kind? Hiermee krijgt het kind kaders waarbinnen hij zijn zelfstandigheid en zijn eigen manier van handelen en denken kan gaan ontdekken. In hoeverre respecteert en stimuleert de omgeving de wens van het kind om zelfstandig, of autonoom, en op een eigen manier te kunnen handelen en denken?
Waarden en normen	Leren de ouders en anderen het kind over waarden en normen die heersend zijn binnen de maatschappij? Het is belangrijk dat het kind kennis opdoet hierover (Meij, 2011; Riksen-Walraven, 2006).
Voeding en gezondheid	Krijgt het kind goede en diverse voeding? Is er sprake van een medische aandoening die van invloed is op de ontwikkeling? Is de medische zorg goed? Is er voldoende hygiëne? Krijgt het kind voldoende slaap en rust?

¹Dit overzicht is gebaseerd op een publicatie van Black et al. (2017).

1.5 Normale versus afwijkende ontwikkeling

De ontwikkeling van een kind wordt vaak beoordeeld als normaal versus afwijkend. Is Brams taalontwikkeling bijvoorbeeld afwijkend of valt deze nog binnen de grenzen van wat als normaal is te zien? En wat betekent normaal dan?

Normaal betekent dat het kind qua ontwikkeling gelijk oploopt met veel van zijn leeftijdsgenootjes. Je zegt dan: het kind valt binnen de norm van wat gewoon is op een bepaalde leeftijd. Hierbij is rekening gehouden met de normale variatie – immers niet alle kinderen van dezelfde leeftijd kunnen precies evenveel.

Vaak spreek je van een afwijking van de norm als een kind behoort tot een minderheid (bijvoorbeeld 13 procent) van alle kinderen, omdat hij een bepaald gedrag (nog) niet laat zien. Daarbij is het van belang dat onderscheid wordt gemaakt tussen een afwijkende of een vertraagde ontwikkeling. Je spreekt van een vertraagde ontwikkeling als het kind zich langzamer ontwikkelt dan zijn leeftijdsgenootjes. Het kind gaat bijvoorbeeld later spreken of lopen. Bij afwijkend gedrag is sprake van kwalitatief ander gedrag. Bijvoorbeeld Bram laat veel echolalie horen, dat wil zeggen: hij begint een woord dat hij een ander hoort zeggen overdreven te herhalen en blijft daarin wat hangen. Afwijkingen van de norm kunnen van tijdelijke aard zijn, maar vragen doorgaans wel individuele veerkracht en tijdige maatregelen, zoals een behandeling of het aanbieden van een specifieke ontwikkelingsstimulering (Hurks, Hendriksen & de Moor, 2016).

De meeste kinderen laten een normale ontwikkeling zien (Meij, 2011). Echter, zelfs bij een normale ontwikkeling maken opvoeders zich zorgen over hun kind. In 2008 vroeg het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS, in Van Yperen, 2009) aan ouders of zij zich, in de twaalf maanden daarvoor, wel eens zorgen gemaakt hadden over de ontwikkeling van hun kind. Ongeveer een derde van hen antwoordde op deze vraag 'ja'. Circa 60 procent van deze opvoeders gaf aan dat zij hiervoor hulp en raadgeving gezocht hebben bij anderen dan hun familie en vrienden. Of een opvoeder zich zorgen maakt, lijkt verband te houden met factoren als wanneer het kind afwijkend gedrag, waarover de opvoeder zich zorgen maakt, laat zien, hoe lang dit gedrag aanhoudt (dat is, de duur), hoe nadrukkelijk dit gedrag aanwezig is en/of hoe groot de ontwikkelingsachterstand is.

1.6 Het diagnostisch proces

Stel, ouders maken zich zorgen over de ontwikkeling van hun kind, zoals de ouders van Rochelle, beschreven in paragraaf 1.1. Om te bepalen of deze zorg van de ouders van Rochelle terecht is, besloot de psychodiagnosticus over te gaan tot een psychodiagnostisch onderzoek. In deze paragraaf beschrijven we de verschillende fasen die je kunt onderscheiden binnen zo'n onderzoek. Let wel: het psychodiagnostisch onderzoek is nooit een doel op zich. Het is slechts een middel om iemand met een hulpvraag – zoals 'Moet ik mij zorgen maken over de taalontwikkeling van mijn kind?' of 'Loopt de motorische ontwikkeling achter op leeftijdsgenoten?' - zo goed mogelijk te beantwoorden. Het resultaat van het psychodiagnostisch onderzoek is altijd een advies en/of een behandelplan. Een dergelijke benadering heet daarom ook wel handelingsgerichte diagnostiek (Pameijer & Van Beukering, 2015).

Het psychodiagnostisch onderzoek staat op verschillende manieren beschreven in de literatuur, waarbij de beschrijvingen soms slechts minimaal van elkaar verschillen